

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maar hoe verminderd toerekeningsvatbaar bent u dan precies? een empirische en juridische studie van de mogelijkheid om de 'verminderde toerekeningsvatbaarheid' nader te preciseren

Mebius, L.; Prinsen, M.; Kempes, M.; Wolf, M.J.F. van der

Citation

Mebius, L., Prinsen, M., Kempes, M., & Wolf, M. J. F. van der. (2024). Maar hoe verminderd toerekeningsvatbaar bent u dan precies?: een empirische en juridische studie van de mogelijkheid om de 'verminderde toerekeningsvatbaarheid' nader te preciseren. *Boom Strafblad*, 4(5), 216-225. doi:10.5553/BSb/266669012023004005005

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3721567>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Artikel

Maar hoe verminderd toerekeningsvatbaar bent u dan precies?

Een empirische en juridische studie van de mogelijkheid om de ‘verminderde toerekeningsvatbaarheid’ nader te preciseren

mr. L.A. (Lucia) Mebius, mr. dr. M.M. (Merel) Prinsen, prof. dr. M.M. (Maaïke) Kempes en prof. mr. dr. M.J.F. (Michiel) van der Wolf*

216

1. Inleiding

Naast ontoerekeningsvatbaarheid,¹ in artikel 39 van het Wetboek van Strafrecht (verder: Sr) opgenomen als schulditsluitingsgrond, kent het Nederlandse strafrecht de verminderde toerekeningsvatbaarheid. De verminderde toerekeningsvatbaarheid is niet opgenomen in het Wetboek van Strafrecht, maar speelt in de praktijk (al lange tijd) een grote rol, ook in gedragskundige pro justitia rapportages.² In 2021 werd in gemiddeld 43 pro-

cent van de multidisciplinaire gedragskundige pro justitia rapportages (waarbij meerdere gedragskundigen een verdachte onderzoeken) het advies gegeven om de verdachte als verminderd toerekeningsvatbaar te beschouwen, tegenover 12 procent waarin gekomen werd tot het advies niet toerekenen.³ Voorheen werd het toerekeningsvatbaarheidsadvies in vijf gradaties gegeven, maar omdat sinds een aantal jaren niet meer vijf maar drie gradaties van toerekeningsvatbaarheid (volledig toerekenen, verminderd toerekenen en niet toerekenen) gehanteerd worden, is een preciseringsmogelijkheid in het leven geroepen. In de standaardvraagstelling aan gedragskundige pro justitia rapporteurs wordt nu in vraag 4c gevraagd: ‘Indien geadviseerd wordt om in een verminderde mate toe te rekenen, preciseer dit gedragskundig.’⁴ De vraag die in dit artikel centraal staat, is hoe deze nieuwe preciseringsmogelijkheid in de praktijk wordt gehanteerd door rapporteurs. Om meer inzicht te krijgen in de manier waarop daarmee wordt omgegaan, worden in dit artikel twee studies besproken. In paragraaf 3 van dit artikel gaan we in op een dossierstudie waarin bekeken is hoe gedragskundige pro justitia rapporteurs hun advies om de verdachte een strafbaar feit in verminderde mate toe te rekenen preciseren. In paragraaf 4 komt daarnaast een jurisprudentiestudie aan

* Lucia Mebius is promovenda bij de Rijksuniversiteit Groningen en het NIFP. Zij is betrokken bij het Groningen Centre for Empirical Legal Research. Merel Prinsen is onderzoeksmanager (juridisch) bij het NIFP. Maaïke Kempes is bijzonder hoogleraar forensische neuropsychologie bij de Universiteit Leiden en hoofd wetenschap en opleidingen bij het NIFP. Michiel van der Wolf is hoogleraar forensische psychiatrie aan de Universiteit Leiden en universitair hoofd docent strafrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is betrokken bij het Groningen Centre for Empirical Legal Research.

1 De auteurs zijn zich bewust van de discussie die bestaat omtrent de terminologie. Zo werd in de NVvP-richtlijn uit 2012 (zie noot 13) afstand genomen van de term ‘toerekeningsvatbaarheid’. Deze term wordt in dit artikel echter wel gehanteerd aangezien de term nog steeds voorkomt in de rapportage- en vooral de rechtspraktijk. Een uitgebreide bespreking van deze discussie gaat het bestek van dit artikel te buiten. Zie voor een overzicht bijvoorbeeld W.J.F. van der Wolf, *TBS - veroordeeld tot vooroordeel* (diss. EUR), Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2012, p. 131-132.

2 M.J.F. van der Wolf, ‘Gedragskundige rapportage in historisch perspectief’, in: H.J.C. van Marle e.a. (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 156 e.v.

3 L.A. Mebius e.a., ‘Minder gradaties, minder problemen?’, aangeboden voor publicatie.

4 Zie voor de huidige standaardvraagstelling G. Meynen en H.J.C. van Marle, ‘Toerekeningsvatbaarheid en gevaar. Een beschouwing vanuit gedragskundig perspectief’ in: H.J.C. van Marle e.a. (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 289-290.

bod waarin onderzocht is hoe rechters zijn omgegaan met de adviezen die nader gepreciseerd zijn door rapporteurs. Door de twee studies te combineren kan de problematiek vanuit twee perspectieven, namelijk dat van gedragskundig rapporteur en van rechter, worden bekeken. Daarbij wordt het perspectief van de rapporteur empirisch bestudeerd, waardoor een totaaloverzicht van de rapportagepraktijk in het onderzochte jaar (2021) ontstaat. Het perspectief van de rechter wordt juridisch inhoudelijk bestudeerd. Daarmee kan geen totaaloverzicht worden geboden, maar er kan wel inhoudelijk worden gekeken naar verschillende soorten overwegingen. De onderzoeksmethoden zijn complementair aan elkaar en tonen, gezien de samenhang tussen de conclusies, de meerwaarde van de combinatie van empirisch en juridisch onderzoek. In de volgende paragraaf gaan we in op de achtergrond van de preciseringsmogelijkheid.

2. De mogelijkheid om de ‘verminderde toerekeningsvatbaarheid’ nader te preciseren

Hoe zit het met deze schulditsluitingsgrond, de ontoerekeningsvatbaarheid? De uitgangspositie is dat een delict aan een verdachte kan worden toegerekend. De verdachte heeft dus schuld en kan een straf opgelegd krijgen. Bij een geslaagd beroep op een schulditsluitingsgrond kan aan de verdachte geen straf worden opgelegd, vanwege een ontslag van alle rechtsvervolging. De (volledige) ontoerekeningsvatbaarheid is dus één van die schulditsluitingsgronden (art. 39 Sr). De verminderde toerekeningsvatbaarheid is dat niet, en het juridische gevolg ervan is – indien deze conclusie wordt overgenomen door de rechter – dan ook minder duidelijk dan het gevolg van ontoerekeningsvatbaarheid. Wel duidelijk is dat het advies over toerekenen in de meeste gevallen wordt gevolgd.⁵ Ook wordt de verminderde toerekeningsvatbaarheid in verband gebracht met het opleggen van een maatregel, er is immers een verband tussen psychische stoornis en delict. Het opleggen van een maatregel ligt dan in de rede omdat behandeling de kans op recidive mogelijk verkleint. Maar heeft de verminderde toerekeningsvatbaarheid ook invloed op de hoogte van een straf? Uit het Zwarte ruiter-arrest wordt vaak afgeleid dat de Hoge Raad geen rechtsbeginsel erkent dat ‘straffen naar mate van schuld’ inhoudt.⁶ In de literatuur wordt echter bepleit dat een dergelijk rechtsbeginsel weliswaar niet in cassatie af te dwingen

is, maar dat matiging van de straf wel in de rede ligt.⁷ Pompe stelt in een annotatie bij het arrest zelf: ‘Men kan zich afvragen of in deze beslissingen nog wel voldoende met het schuld karakter van ons strafrecht is rekening gehouden, gegeven de verminderde toerekenbaarheid van de verdachte.’⁸ Bovendien speelt mee dat in de tijd van het Zwarte ruiter-arrest de maatregel terbeschikkingstelling van de regering een minder beveiligend karakter had, waardoor een lange straf daarnaast belangrijk werd geacht. Dat is vandaag de dag heel anders.⁹ Meerdere auteurs pleiten voor het matigen van de straf bij verminderde toerekeningsvatbaarheid, al bestaat discussie over de wijze waarop.¹⁰ Zo stellen Claessen en De Vocht: ‘de gevolgtrekking uit dit arrest dat we in Nederland geen straf naar de mate van schuld kennen, is naar onze mening dan ook te kort door de bocht. Ook in het Zwarte ruiter-arrest lijkt “straf naar de mate van schuld” wel degelijk het uitgangspunt te vormen, zij het dat er goede redenen kunnen zijn om een straf op te leggen die zwaarder is dan de mate van schuld.’¹¹ Zij voerden in 2012 een jurisprudentiestudie uit waarin de invloed van de verminderde toerekeningsvatbaarheid op de hoogte van de straf onderzocht werd. De invloed van de verminderde toerekeningsvatbaarheid was volgens hen het meest ‘diffuus’ als die ‘gewoon’ verminderd was. Als de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid nader was gepreciseerd – er was sprake van ‘sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid’ of ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’ – dan was de invloed daarvan op de hoogte van de straf duidelijker. Met name bij de ‘sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid’ werd een (sterk) matigend effect gezien.

Dat is interessant, want de twee gradaties ‘sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid’ en ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’ worden anno 2023 in de richtlijnen over gedragskundige rapportage in strafzaken juist niet meer gehanteerd. Hoe zit dat dan precies? Waar het aantal gehanteerde gradaties lange tijd niet vast was, werd vanaf de jaren 80 van de vorige eeuw een indeling in vijf gradaties gehanteerd.¹² Deze indeling was *practice based*, want zij kwam voort uit de werkwijze van het Pieter Baan Centrum (verder: PBC). Sinds die tijd werden, naast het uitgangspunt van toerekeningsvatbaarheid en de schulditsluitingsgrond ontoereke-

5 Zie bijvoorbeeld J. Boonekamp e.a., ‘Hoe gebruikt de rechtbank de PBC-rapportage? Een onderzoek naar PBC-rapporten van 2000-2005’, *Sancties* 2008/5.

6 HR 10 september 1957, ECLI:NL:HR:1957:2 (*Zwarte Ruiters*).

7 J.C.M. Leijten, ‘Straf naar de mate van schuld’, in: G.J.M. Corstens e.a. (red.), *Straffen in gerechtigheid: opstellen over sancties en executie, uitgegeven ter nagedachtenis van prof. mr. W.H.A. Jonkers*, Arnhem: Gouda Quint 1987, p. 61-69.

8 HR 10 september 1957, ECLI:NL:HR:1957:2, m.nt. W.P.J. Pompe (*Zwarte Ruiters*).

9 Van der Wolf 2012, p. 484-487.

10 Zie bijvoorbeeld paragraaf 2 van C. Kelk, ‘De plaats van de toerekeningsvatbaarheid in ons strafrecht’, in: A.W.M. Mooij en F. Koenraadt, *Toerekeningsvatbaarheid*, Arnhem: Gouda Quint BV 1990, p. 17-20 en paragraaf 2.3.4 van E. Post, *De kunst van het straffen? Forensische zorg als premisse* (diss. VU), 2023, p. 359-361.

11 J. Claessen en D. de Vocht, ‘Straf naar de mate van schuld’, *Delikt en De-linkwent* 2012, afl. 7.

12 F. Koenraadt en E. Muller, ‘Het psychologisch onderzoek en de daarop gebaseerde rapportage pro justitia’, in: H.J.C. van Marle e.a. (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 715.

ningsvatbaarheid in de advisering drie ‘midden’-categorieën gehanteerd: ‘sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid’, ‘verminderde toerekeningsvatbaarheid’ en ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’. In 2012 nam de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (verder: NVvP) in de nieuwe medisch-specialistische richtlijn voor psychiaters die in strafzaken adviseren hieromtrent een standpunt in.¹³ Over de operationalisering van de zojuist genoemde drie middelste gradaties zou geen consensus bestaan, waardoor zij beter konden worden samengevoegd tot één middencategorie. In de nieuwe richtlijn werd daarom een indeling in drie gradaties voorgesteld, met ‘toerekenen’, ‘verminderd toerekenen’ en ‘niet toerekenen’.¹⁴ Die indeling, met bijbehorende redenering, werd in de literatuur ook bekritiseerd.¹⁵ Zo werd de vraag gesteld in hoeverre het een probleem is als er te weinig consensus bestaat over de grenzen tussen gradaties, gezien het zeer individuele karakter van de rapportage,¹⁶ en werden voordelen van de indeling in vijf gradaties genoemd, evenals nadelen van het verlaten van de vijf gradaties. In de literatuur werd bijvoorbeeld benadrukt dat de indeling in vijf gradaties als communicatiemiddel tussen gedragskundigen en juristen kan fungeren.¹⁷ Volgens Mooij werd de gedachtegang achter de vijf gradaties immers ook bekrachtigd door de rechterlijke macht en zou de ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’ in de nieuwe situatie geen rem meer kunnen zijn op het aantal opleggingen van de tbs-maatregel.¹⁸ Ook door andere auteurs werd verwacht dat er meer tbs-opleggingen zouden kunnen volgen en dat vaker ontoerekeningsvatbaarheid zou worden aangenomen vanwege het wegvallen van de gradaties ‘enigszins verminderd’ en ‘sterk verminderd’ toerekeningsvatbaar.¹⁹

Sinds de NVvP-richtlijn uit 2012 heeft de indeling in drie gradaties haar neerslag gevonden in de rapportagepraktijk. Zo kwam de indeling in 2016 in de standaardvraagstelling aan gedragskundige pro justitia rapporteurs terecht, zij het dat voor wat betreft de brede middencategorie wel om een nadere precisering werd

gevraagd.²⁰ In de standaardvraagstelling vindt men dan ook naast vraag 4b, ‘of dit [de manier waarop de stoornis invloed had op onderzochtes gedragskeuzes en gedragingen ten tijde van het delict] leidt tot het advies om het ten laste gelegde in een verminderde mate dan wel in het geheel niet toe te rekenen’ de eerdergenoemde nieuwe vraag 4c: ‘Indien geadviseerd wordt om in een verminderde mate toe te rekenen, preciezer dit gedragskundig.’ Daarop sluit ook de richtlijn ‘Forensisch Psychologisch onderzoek en rapportage in het strafrecht’ van het Nederlandse Instituut voor Forensische Psychiatrie en psychologie (verder: NIFP) aan.²¹ Hierin wordt de indeling in drie gradaties ook gehanteerd, maar in die richtlijn is ten aanzien van het advies om verminderd toe te rekenen een aanvulling opgenomen, in de vorm van genoemde preciseringsmogelijkheid: ‘Binnen de “range” “in een verminderde mate toerekenen” moet gedragskundig nader worden geëxpliciteerd in hoeverre de sturingsmogelijkheden en keuzevrijheid van de betrokkene op basis van de stoornis werden ingeperkt ten tijde van het plegen van het ten laste gelegde. Je bent vrij om aan te geven dat dit in enigszins verminderde, verminderde of sterk verminderde mate gebeurde.’ Met name de toevoeging van de woorden ‘in hoeverre’ en de laatste zin wijzen er wel op dat bedoeld wordt dat de *mate* van verminderde toerekeningsvatbaarheid wordt gepreciseerd. In de ‘Toelichting en schrijfwijzer bij nieuwe wetten en vraagstelling NIFP’ wordt over deze vraag 4c expliciet gesteld dat daarmee heimelijk de vijf gradaties weer zijn geïntroduceerd, maar: ‘Door de gebruikers van de rapportage in de rechtsgang wordt echter op prijs gesteld een verminderde mate van het toerekenen zo mogelijk te nuanceren omdat dit de rechter aanknopingspunten kan bieden bij het bepalen van de strafmaat. De PJ-rapporteur wordt daarom gevraagd om bij vraag 4c zo specifiek mogelijk gedragsdeskundig de invloed van stoornis op het delictgedrag te waarderen.’²² In de NVvP-richtlijn wordt over mogelijke nadere precisering geen specifieke opmerking gemaakt. De advisering moet wel aan de hand van een ‘zo objectieverbaar mogelijke beschrijving van de psychiatrische pathologie en inzichtelijke onderbouwing van de betekenis ervan voor het ten laste gelegde’ worden geformuleerd.²³

De vraag die in dit artikel centraal staat, is hoe deze nieuwe preciseringsmogelijkheid, die geëxpliciteerd is in de nieuwe vraagstelling, in de praktijk wordt gehanteerd door rapporteurs. Zicht daarop is belangrijk met het oog op rechtszekerheid. We zagen immers dat preci-

13 Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, *Richtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken*, Utrecht: De Tijdstroom 2012, p. 66.

14 Ook de terminologie werd dus aangepast. Deze problematiek gaat het bestek van dit artikel te buiten. Zie noot 1.

15 Zie voor een overzichtelijk en uitgebreid overzicht van de discussie L. Dalhuisen, *Gradaties in toerekeningsvatbaarheid*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2013.

16 Zie bijvoorbeeld F. Koenraadt, *De centrale positie van grensgevallen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, p. 23.

17 J.M.L. van Mulbregt, ‘Over toerekenen en afrekenen’, in: F. Koenraadt en I. Weijers (red.), *Vrijheid en verlangen. Liber amicorum prof. dr. Antoine Mooij*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 282.

18 A.W.M. Mooij, ‘De toerekeningsvatbaarheid. Hoe verder?’, *Delikt en Delinkwent* 2012/3.

19 Zie E. Bakker, ‘De gedragskundige en de toerekeningsvatbaarheid’, in: J.M. Harte, T. Verhagen en B.C.M. Raes, ‘Most probably the best professor of forensic psychiatry’. *Liber amicorum prof. dr. Dick Raes*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2009, p. 346 en J.M.L. van Mulbregt, ‘Over toerekenen en afrekenen’, in: F. Koenraadt en I. Weijers (red.), *Vrijheid en verlangen. Liber amicorum prof. dr. Antoine Mooij*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 283.

20 Zie voor de huidige standaardvraagstelling G. Meynen en H.J.C. van Marle, ‘Toerekeningsvatbaarheid en gevaar. Een beschouwing vanuit gedragskundig perspectief’ in: H.J.C. van Marle e.a. (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 289-290.

21 Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en psychologie, *Richtlijn Forensisch Psychologisch onderzoek en rapportage in het strafrecht* 2022, p. 65.

22 Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en psychologie, *Toelichting en schrijfwijzer bij nieuwe wetten en vraagstelling NIFP* 2022, p. 2.

23 Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en psychologie, *Richtlijn Forensisch Psychologisch onderzoek en rapportage in het strafrecht* 2022, p. 66.

sering van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid van invloed kan zijn op de hoogte van de straf. Maar zicht op die preciseringmogelijkheid is ook belangrijk vanwege de opstelling van een nieuwe NVvP-richtlijn, waarvan de conceptversie zich op het moment van afronding van dit artikel in de consultatiefase bevindt. In die conceptversie wordt het concept van toerekenen ook vanuit psychiatrische hoek opnieuw tegen het licht gehouden en zou het aantal gradaties daarom wederom onderwerp van discussie kunnen zijn. Ook blijkt dat in gedragskundige pro justitia rapportages uit 2021 vaak in drie gradaties wordt geadviseerd, maar dat een deel van de opstellers ook nog wel de ‘oude’ gradaties van ‘sterk verminderd toerekeningsvatbaar’ en ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’ gebruikt, waarbij niet altijd duidelijk blijkt waarom juist in die gevallen de oude gradaties worden gehanteerd. De sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid komt iets vaker voor.²⁴

3. Dossierstudie

3.1 Methoden en verwachtingen

Voor de dossierstudie zijn alle ambulante multidisciplinaire rapportages en alle PBC-rapportages uit 2021 bestudeerd. Dat zijn samen alle rapportages over verdachten die in 2021 zowel door een psychiater als een psycholoog zijn geproduceerd. De dataset bevat 647 ambulante multidisciplinaire rapportages, bestaande uit 647 psychologische en 647 psychiatrische rapportages,²⁵ en 182 PBC-rapportages. In deze paragraaf zullen de ambulante multidisciplinaire rapportages en PBC-rapportages apart worden besproken vanwege het eigen karakter van die rapportages. Er is voor gekozen de studie te beperken tot de multidisciplinaire rapportages vanwege de in de inleiding genoemde verwachting dat er vaker een tbs-maatregel wordt opgelegd door het verlies van de ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’. Voor de oplegging van zo’n maatregel zijn een rapportage van een psychiater én een andere gedragskundige (in de praktijk een psycholoog) vereist, zo blijkt uit artikel 37a lid 3 Sr.

Voor dit artikel zijn uit bovenstaande dataset de rapportages geselecteerd waarin het advies ‘verminderd toerekeningsvatbaar’ luidde dan wel waarin de rapporteurs concludeerden dat het onduidelijk of fluide was en twee opties noemden, concreet de adviezen om de verdachte als verminderd toerekeningsvatbaar óf toerekeningsvatbaar te beschouwen dan wel om de verdachte als verminderd toerekeningsvatbaar óf ontoerekeningsvatbaar te beschouwen. Om tot die selectie te komen is ten eerste de beantwoording van vraag 4b van de standaard-

vraagstelling gecategoriseerd. In vraag 4b wordt het advies over het toerekenen gegeven. In beginsel gebeurt dat in drie gradaties, maar sommige rapporteurs gebruiken vijf gradaties of geven twee mogelijkheden. We kwamen tot een selectie van 291 rapportages van psychologen, 291 rapportages van psychiaters en 67 PBC-rapportages. Het totaal is daarmee 649. Daarna is de beantwoording van vraag 4c – waarin rapporteurs wordt gevraagd naar een precisering van hun antwoord op vraag 4b – gecategoriseerd. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen twee aspecten: of er een antwoord werd gegeven op vraag 4c en de daadwerkelijke inhoud van dat antwoord. Antwoorden die als precisering konden worden aangeduid zijn (geanonimiseerd) opgeslagen als citaat. Daarbij is ervoor gekozen alleen overwegingen te kwalificeren als precisering mits daarin verder wordt ingegaan op de *mate* van verminderde toerekeningsvatbaarheid.

De dossierstudie is een exploratief onderzoek. Op basis van eerder dossieronderzoek naar gedragskundige pro justitia rapportages uit 2021 werd wel meer precisering richting de sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid verwacht dan richting de enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid.²⁶ Ten tweede werd verwacht dat psychologen vaker een precisering naar de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid zullen aanbrenge dan psychiaters, aangezien in de richtlijn voor psychologen een dergelijke precisering explicieter wordt benoemd dan in de richtlijn voor psychiaters.

3.2 Ambulante multidisciplinaire rapportages

Tabel 1 biedt een overzicht van de beantwoording van vraag 4c in de ambulante multidisciplinaire rapportages uit 2021. Daarbij zijn slechts die rapportages betrokken waarin beantwoording van vraag 4c in de rede ligt, namelijk die rapportages waarin het advies ‘verminderd toerekenen’ luidde of waarin twee opties werden gegeven. Zowel psychologen als psychiaters kwamen 291 keer tot dit advies. Het kwam echter voor dat een van de rapporteurs tot het advies ‘verminderd toerekenen’ kwam en de andere rapporteur een ander advies gaf.

Vraag 4 wordt vaak als geheel beantwoord, waarbij in het antwoord geen stapsgewijs onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende deelvragen in de standaardvraagstelling. Bij (ambulante) rapportages van psychologen is dit vaker het geval dan bij (ambulante) rapportages van psychiaters. In gemiddeld 51 procent van de rapportages is vraag 4c wel beantwoord en slechts in een zeer klein aantal rapportages is vraag 4c niet beantwoord.

24 Deze conclusies blijken uit L.A. Mebius e.a., aangeboden voor publicatie, waarin een eerste deel van de in paragraaf 2 besproken dossierstudie is besproken.

25 Bij triple rapportages is de rapportage van de milieurapporteur niet meegenomen in de studie.

26 L.A. Mebius e.a., aangeboden voor publicatie.

Tabel 1 Beantwoording vraag 4c in geval van verminderde toerekeningsvatbaarheid (ambulante multidisciplinaire rapportages 2021)

	Psychiater		Psycholoog	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Vraag 4 als geheel beantwoord	126	43%	143	49%
Vraag 4c beantwoord	153	53%	142	49%
Vraag 4c niet beantwoord	12	4%	2	2%
Totaal	291	100%	291	100%

Tabel 2 Precisering naar de mate van 'verminderd toerekenen', zowel in vraag 4b als vraag 4c (ambulante multidisciplinaire rapportages 2021)

	Psychiater		Psycholoog	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Niet gepreciseerd	229	79%	216	74%
Gepreciseerd	62	21%	75	26%
Totaal	291	100%	291	100%

De vraag is echter of die beantwoording altijd een precisering naar de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid inhoudt en of in een geïntegreerde beantwoording van vraag 4 ook dergelijke preciseringen voorkwamen. Daarom is gekeken naar de inhoud van de geschreven tekst bij vraag 4 als geheel en vraag 4c. Zie tabel 2 voor de resultaten.

Ondanks het feit dat vraag 4c in grofweg de helft van de gevallen door pro justitia rapporteurs wordt beantwoord, wordt het advies 'verminderd toerekenen' in gemiddeld 76 procent niet verder gepreciseerd, althans niet naar de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid. In een deel van de rapportages wordt zo'n precisering van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid wel gegeven, waarbij die precisering soms al in de beantwoording van vraag 4b is gegeven.²⁷ De rapportages waarin een advies 'sterk verminderd toerekeningsvatbaar' of 'enigszins verminderd toerekeningsvatbaar' wordt gegeven, zijn niet meegeteld (waarin dus eigenlijk vooraf al wordt gepreciseerd, feitelijk de vijf gradaties worden gebruikt en de richtlijn daarmee niet wordt gevolgd). Dergelijke adviezen komen wel aan bod in de hierna te bespreken jurisprudentiestudie. Psychologen preciseerden iets vaker dan psychiaters.²⁸

De precisering van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid komt in allerlei verschillende vormen voor en rapporteurs hanteren niet zelden meerdere vormen in één rapportage. De precisering die het meest in de rede ligt en in de richtlijn van het NIFP ook wordt

genoemd, is een precisering van het advies 'verminderd toerekenen' in vraag 4b naar de 'oude' gradaties van 'sterk verminderd' of 'enigszins verminderd' in de beantwoording van vraag 4c. Dit was in 24 unieke rapportages het geval. Een voorbeeld is: 'Wanneer er gebruik zou zijn gemaakt van de vijfpuntschaal zou er in de ogen van ondergetekende sprake geweest zijn van een situatie waarin de aan betrokkene ten laste gelegde feiten hem sterk verminderd zouden moeten worden toegerekend gezien de ernst en de stapeling van de gediagnosticeerde stoornissen.' Deze vorm van precisering komt ook voor in de rapportages waarin vraag 4 als geheel wordt beantwoord. Zie bijvoorbeeld het volgende voorbeeld: 'Te adviseren is het ten laste gelegde, indien bewezen, betrokkene in verminderde mate toe te rekenen, geformuleerd vanuit een drie-puntsschaal. In termen van een vijf-puntsschaal, zou het advies zijn het ten laste gelegde, indien bewezen, betrokkene in enigszins verminderde mate toe te rekenen.' In deze voorbeelden worden de vijf gradaties ook daadwerkelijk benoemd. In andere gevallen wordt de precisering naar de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid meer gekoppeld aan de functionele beperkingen die de verdachte op dat moment had: 'Betrokkene is vanwege deze stoornissen in enigszins verminderde mate in staat zijn impulsen te beheersen.'

Het laatstgenoemde voorbeeld raakt aan de vorm van precisering die het vaakst voorkwam, namelijk in 30 rapportages, waarbij de rapporteur door middel van andere dan voorheen gebruikelijke bewoordingen een precisering geeft over de mate waarin de stoornis invloed had op het plegen van het delict. Bijvoorbeeld: 'Betrokkene had in die zin nog enige keuzeruimte in zijn denken en handelen dat echter grotendeels bepaald is geweest door de psychotische stoornis.' Ook gaat het bijvoor-

27 Dat was twaalf keer het geval bij de rapportages van een psychiater en elf keer bij de rapportages van een psycholoog.

28 In 29 rapportages geven zowel psychiater als psycholoog een precisering, in 34 rapportages doet alleen de psychiater dat, en in 45 rapportages alleen de psycholoog.

beeld om woorden als ‘fors’ en ‘overweldigende invloed’, maar ook om het gebruik van ‘sterk’ en ‘enigszins’ of ‘licht’ in een net andere context dan de daadwerkelijke mate van toerekenen. Bijvoorbeeld: ‘De keuzevrijheid van betrokkene is hierdoor enigszins beperkt. Dit brengt onderzoeker ertoe het tenlastegelegde, indien bewezen, verminderd toe te rekenen.’

Ook het gebruik van een precisering tussen haakjes kwam vaak voor, in 26 rapportages. Deze precisering kwam zowel in de beantwoording van vraag 4b als vraag 4c voor, evenals in de geïntegreerde beantwoording van vraag 4. Een voorbeeld: ‘Derhalve is een doorwerking met het sub. 2 ten laste gelegde voorstelbaar en wordt geadviseerd om hem bij bewezenverklaring als (licht) verminderd toerekenbaar te beschouwen.’

Een interessante wijze van precisering is de overweging dat er sprake is van ‘tenminste een verminderde mate van toerekenen’, die in negen ambulante multidisciplinaire rapportages voorkwam. Er worden dan niet daadwerkelijk twee opties genoemd, maar de rapporteur gaat er kennelijk van uit dat duidelijk is voor de rechter aan welke kant van het spectrum de verdachte zit. Daaraan verwant is de overweging ‘tenminste verminderd, mogelijk niet toerekenen’, die in zestien rapportages terugkwam. Daarin worden wel twee opties genoemd, maar vaak wordt genoemd dat vanwege beperkingen in het onderzoek een daadwerkelijk advies ‘niet toerekenen’ niet kan worden gegeven. Toch geeft dit advies een bepaalde richting aan het toerekeningsvatbaarheidsadvies. In bijna alle gevallen gebruiken beide rapporteurs deze wijze van preciseren.

Een overweging die ook als precisering is geteld, is de overweging dat vanwege beperkingen in het onderzoek de mate van vermindering niet kon worden onderzocht. Dit was het geval in zeventien rapportages. Ten slotte is in vier rapportages genoemd dat er geen behoefte is aan verdere precisering van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid. Zie bijvoorbeeld de volgende overweging: ‘Zijn stoornis is van een zodanig aard en omvang dat er geen aanleiding is om daarvan geen of slechts een minimale invloed te veronderstellen: betrokkene kan zich er niet aan onttrekken als hij wordt geconfronteerd met voor hem ongewenste en/of stressvolle omstandigheden en hij zelf tot passende oplossingen moet komen. Omgekeerd zijn er bij het ten laste gelegde geen aanwijzingen voor vertekening van de realiteit of van psychotische symptomen, zodat ook een sterkere mate van vermindering, of eventueel het niet toerekenen niet wordt geadviseerd.’

Al met al zijn dus verschillende vormen van precisering naar de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid gezien in de beantwoording van vraag 4c, of vraag 4 als geheel, of soms 4b. Soms worden meerdere vormen in één beantwoording gebruikt en soms liggen overwegingen tussen verschillende vormen in. Enige versimpeling in acht genomen, kan worden gesteld dat in 61 rapportages de precisering een sterke(re) mate van verminderd toerekenen impliceert, terwijl in 30 rapportages de precisering juist een lichte(re) mate impliceert.

3.3 PBC-rapportages

In alle PBC-rapportages wordt vraag 4 als geheel beantwoord. In 67 van de 182 bestudeerde PBC-rapportages luidde het advies ‘verminderd toerekenen’ en dit advies werd in 42 gevallen (63%) gepreciseerd naar de mate van ‘verminderd toerekenen’. De preciseringen vallen uiteen in verschillende soorten. Het advies dat een verdachte ‘tenminste verminderd toerekeningsvatbaar’ is, komt het vaakst voor. Dit was in 22 rapportages het geval. In elf van die rapportages wordt daarnaast genoemd dat er mogelijk sprake is van geheel niet toerekenen. Een voorbeeld van een dergelijke overweging is: ‘Een psychotische component of motivatie kan evenwel niet worden uitgesloten, waardoor de keuze- en handelingsvrijheid zelfs mogelijk in sterk verminderde mate of in het geheel kan zijn ingeperkt geweest. Dit is echter niet concreet te onderbouwen.’

In tien rapportages wordt nadrukkelijk gepreciseerd dat het advies verminderd toerekeningsvatbaar moet zijn. In zeven van die tien wordt met name genoemd dat er geen aanleiding is voor sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid. Ter illustratie: ‘Als het ten laste gelegde bewezen wordt geacht, dan adviseren we dit in een verminderde mate aan betrokkene toe te rekenen. Wij kunnen de mate van toerekenbaarheid niet verder preciseren, maar zien geen aanwijzingen voor het advies het ten laste gelegde, indien bewezen, in sterk verminderde mate of helemaal niet toe te rekenen.’ In vijf rapportages wordt benadrukt dat de mate van toerekenen niet nader kon worden gepreciseerd.

Dan is er nog de precisering met andere bewoordingen dan voorheen gebruikelijk. Deze vorm wordt teruggezien in negen rapportages. In één rapportage vonden we een precisering tussen haakjes. De soorten preciseringen worden overigens vaak gecombineerd, zoals in dit voorbeeld: ‘De onderzoekers zijn van mening dat er sprake is van een forse doorwerking van de symptomen ten tijde van de ten laste gelegde feiten. [...] In ieder geval kan worden onderbouwd dat de pathologie van betrokkene in aanzienlijke mate doorwerkte ten tijde van de ten laste gelegde feiten, waarmee in ieder geval geadviseerd kan worden om betrokkene de ten laste gelegde feiten in (sterk) verminderde mate toe te rekenen. Beide onderzoekers zijn het er echter ook over eens dat niet uitgesloten kan worden dat de psychotische symptomen in zo’n grote mate aanwezig waren dat de ten laste gelegde feiten in het geheel niet toe te rekenen zijn aan betrokkene.’

In de PBC-rapportages wijst de precisering in veel gevallen richting ‘sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid’; er zijn geen rapportages waarin de precisering duidt op ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’.

3.4 Conclusie dossierstudie

Op basis van bovenstaande paragrafen kan worden geconcludeerd dat de mogelijkheid tot precisering naar de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid, zoals neergelegd in vraag 4c van de standaardvraagstelling, gebruikt wordt door gedragskundige pro justitia rappor-

teurs. In de meeste gevallen wordt echter niet de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid gepreciseerd, maar wordt in de beantwoording van vraag 4c andere (gedragskundige) terminologie gebruikt. Als de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid wel wordt gepreciseerd, is dat met name het geval in casuïstiek waarbij sprake is van een sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid. In de ambulante rapportages kwam precisering richting sterk verminderd toerekeningsvatbaar ongeveer twee keer zo vaak voor als richting enigszins, bij het PBC werd eigenlijk alleen maar richting sterk verminderd toerekeningsvatbaar gepreciseerd. Onze eerste verwachting (meer richting sterk verminderd preciseren dan richting enigszins verminderd, zie par. 2.1) wordt dus gestaafd door dit onderzoek. Psychologen preciseerden iets vaker (22%) dan psychiaters (17%) in de rapportages die zijn onderzocht. Onze tweede verwachting, dat in ambulante multidisciplinaire rapportages psychologen vaker preciseren dan psychiaters (zie par 2.1), is daarmee uitgekomen, al betreft het geen groot verschil.

4. Jurisprudentiestudie

Nu geconcludeerd kan worden dat in een deel van de rapportages de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid gepreciseerd wordt, kan de vraag gesteld worden hoe door rechters met die precisering wordt omgegaan. In deze paragraaf gaan wij daarom in op de wijze waarop rechters over de (verschillende manieren van) precisering hun overwegingen formuleren. Wij richten ons daarbij op twee aspecten. De eerste vraag is of rechters in de uitspraak de precisering van rapporteurs benoemen dan wel overnemen. De tweede vraag is of rechters in de uitspraak benoemen dat de precisering ten aanzien van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid van invloed is op de opgelegde straf.

4.1 Methoden en verwachtingen

De jurisprudentiestudie bouwt voort op de dossierstudie: de uitspraken behorend bij de rapportages uit de dossierstudie zijn verzameld en bestudeerd. We hebben naar twee soorten adviseringen gekeken. Ten eerste hebben we de rapportages beschouwd waarin het advies 'verminderd toerekeningsvatbaar' nader is gepreciseerd in vraag 4c. Die werden in paragraaf 2 besproken. Voor de jurisprudentiestudie hebben we daarnaast ook de rapportages meegenomen waarin het advies zelf geformuleerd is in de twee oude gradaties van 'sterk verminderd toerekeningsvatbaar' en 'enigszins verminderd toerekeningsvatbaar'. In die rapportages is dus eigenlijk 'direct' gepreciseerd, in plaats van 'achteraf' in de beantwoording van vraag 4c. In de dossierstudie zijn 146 rapportages geselecteerd waarin direct dan wel achteraf richting 'sterk' dan wel 'enigszins verminderd toerekeningsvatbaar' gepreciseerd. De uitspraken bij deze rapportages zijn opgezocht op www.rechtspraak.nl. Bij de 146 rapportages werden 78 uitspraken gevonden

(52%) door te zoeken op parketnummer. Het gaat om uitspraken in eerste aanleg en in hoger beroep. Er wordt met name op kwalitatieve wijze gekeken hoe de rechter in de uitspraak is omgegaan met de precisering van rapporteurs, of die is overgenomen en zo ja, wat de invloed daarvan op de hoogte van de straf is geweest. Daarnaast wordt specifiek gekeken naar de invloed van de precisering 'enigszins verminderd toerekeningsvatbaar' op het wel of niet opleggen van een onvoorwaardelijke tbs-maatregel. De hypothese is dat in zaken waarin een rapporteur richting 'enigszins verminderd toerekeningsvatbaar' preciseerde, geen of weinig onvoorwaardelijke tbs-maatregelen worden geadviseerd en dat die maatregel in die zaken ook niet wordt opgelegd (als de rechter het toerekeningsvatbaarheidsadvies heeft gevolgd). Deze hypothese vindt aansluiting bij de in de inleiding genoemde verwachting in de literatuur van meer tbs-opleggingen bij het wegvallen van de categorie 'enigszins verminderd toerekeningsvatbaar'.²⁹

4.2 Wordt de precisering overgenomen?

De adviezen waarin direct werd gepreciseerd, werden bijna steevast door de rechter overgenomen. Slechts in één van de tien zaken waarin 'sterk verminderd toerekeningsvatbaar' was geadviseerd en er een uitspraak werd gevonden, werd dit advies niet door de rechter overgenomen. In die zaak gebeurde dat ook expliciet: 'Door de rechtbank wordt een drie-punt-schaal gehanteerd (in de zin van toerekeningsvatbaar, verminderd toerekeningsvatbaar en ontoerekeningsvatbaar).³⁰ De rechtbank achtte de verdachte verminderd toerekeningsvatbaar. In de vijf zaken waarin 'enigszins verminderd toerekeningsvatbaar' was geadviseerd en een uitspraak werd gevonden, werd dit advies in drie gevallen overgenomen door de rechter. In één geval werd het advies tussen haakjes overgenomen en in één geval werd het advies niet overgenomen. In die zaak concludeerde de rechter dat sprake was van verminderde toerekeningsvatbaarheid.

Als we kijken naar de rapportages waarin door rapporteurs achteraf is gepreciseerd in vraag 4c (op een van de wijzen die in paragraaf 2 is besproken) ontstaat een ander beeld. Van de 49 zaken waarin het advies richting 'sterk verminderd' gepreciseerd was en er een uitspraak is gevonden, leidde dit advies (slechts) in drie gevallen tot de conclusie dat de verdachte sterk verminderd toerekeningsvatbaar was. Het ging in al die drie gevallen om PBC-rapportages waarin de conclusie luidde dat er sprake was van ten minste verminderde toerekeningsvatbaarheid, mogelijk 'niet toerekenen'. In een vierde geval concludeerde de rechter dat de verdachte (sterk) verminderd toerekeningsvatbaar was. In de bijbehorende pro justitia rapportage werd ook tussen haakjes ge-

29 E. Bakker, 'De gedragskundige en de toerekeningsvatbaarheid', in: J.M. Harte, T. Verhagen en B.C.M. Raes, "Most probably the best professor of forensic psychiatry". Liber amicorum prof. dr. Dick Raes, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2009, p. 346 en A.W.M. Mooij, 'De toerekeningsvatbaarheid. Hoe verder?', *Delikt en Delinkwent* 2012/3.

30 Rechtbank Den Haag 26 november 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:12997.

preciseerd. In vier andere gevallen luidde de conclusie van de rechter ontoerekeningsvatbaarheid. Dat was twee keer het geval omdat de psychiater dat had geadviseerd, en de psycholoog (tenminste) verminderd toerekeningsvatbaar adviseerde. In twee uitspraken kwam de rechter zelf tot de conclusie van ontoerekeningsvatbaarheid, na een PBC-rapportage die ‘tenminste verminderd, mogelijk niet toerekenen’ adviseerde. In het grootste deel van de gevallen, namelijk 41 van de 49 keer, werd de precisering naar de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid niet expliciet overgenomen door de rechter, althans niet teruggevonden in de uitspraak. In een enkel geval werd het advies ‘tenminste verminderd’ nog wel herhaald, maar niet door de rechter overgenomen in de conclusie. In die gevallen concludeerde de rechter tot verminderde toerekeningsvatbaarheid.

Bij de twintig zaken waarin het verminderde-toerekeningsvatbaarheidsadvies door de gedragskundige in vraag 4c richting ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’ was gepreciseerd en een uitspraak werd gevonden, lazen we in slechts drie gevallen iets van de precisering terug in de uitspraak. In twee van die gevallen luidde de conclusie dat sprake was van licht verminderde toerekeningsvatbaarheid. Het advies in die zaken was als volgt. In de eerste rapportage werd vermeld dat er sprake was van toerekenen dan wel licht verminderd toerekenen, in de tweede rapportage dat er ‘op basis van een vijfpuntsschaal schaal – een marge van toerekenbaarheid tot verminderde toerekenbaarheid mogelijk geacht³¹ werd. In het derde geval werd het advies dat er sprake was van (licht) verminderde toerekeningsvatbaarheid overgenomen in de uitspraak.

4.3 De invloed van de precisering van de mate van de verminderde toerekeningsvatbaarheid op de hoogte van de straf

In de zaken waarin de directe precisering, dus advisering in vijf gradaties, door de rechter is overgenomen, valt op dat redelijk vaak in de uitspraak terug te lezen is dat de sterk of enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid is meegenomen in het bepalen van de hoogte van de straf. In de negen zaken waarin de sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid door de rechter is overgenomen, is in zeven gevallen vermeld dat die omstandigheid werd meegenomen bij het bepalen van de hoogte van de straf. In drie van die zeven gevallen wordt uitgelegd op welke manier die omstandigheid is meegenomen, waarbij de hoogte van de opgelegde straf wordt vergeleken met de eis van de officier van justitie. Bijvoorbeeld in deze zaak, waarin de sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid invloed heeft op de beslissing een gevangenisstraf van 12 maanden op te leggen, in plaats van de gevorderde 24 maanden: ‘De rechtbank is van oordeel dat de sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid van verdachte een matigend effect moet hebben op de hoogte van de op te leggen gevangenisstraf. Aan iemand die nog minder, namelijk in het geheel niets valt toe te reke-

nen kan immers helemaal geen straf worden opgelegd.’³² Naast deze negen gevallen zijn er twee gevallen waarin het PBC adviseerde ‘tenminste verminderd’ toe te rekenen en wordt door de rechter ontoerekeningsvatbaarheid aangenomen, waardoor geen gevangenisstraf wordt opgelegd. Bij de zaken waarin de precisering ‘sterk verminderd toerekeningsvatbaar’ achteraf werd gegeven en ook door de rechter is overgenomen (waarvan eenmaal tussen haakjes), is in drie van die vier uitspraken genoemd dat is meegenomen dat er sprake is van sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid, waarbij ook duidelijk is gemotiveerd op welke manier die omstandigheid van invloed is geweest op het bepalen van de hoogte van de straf, bijvoorbeeld: ‘De rechtbank wijkt af van de eis van de officier van justitie omdat zij verdachte, gezien zijn toestandsbeeld rondom het bewezen verklaarde, in beperktere mate verantwoordelijk houdt voor zijn daden.’³³ In het vierde geval wordt niets over de mate van toerekeningsvatbaarheid gezegd bij de straftoemeting, maar valt in de motivering terug te lezen dat een gevangenisstraf gelijk aan de duur van de voorlopige hechtenis wordt opgelegd, zodat zo snel mogelijk met behandeling kan worden begonnen. In relatief veel zaken wordt teruggezien dat expliciet wordt vermeld dat de gevangenisstraf gematigd wordt omdat de behandeling van een bijkomende tbs-maatregel niet te lang op zich moet laten wachten.

In de drie gevallen waarin de directe precisering ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’ is overgenomen, is in twee gevallen door de rechter genoemd dat deze omstandigheid is meegenomen bij het bepalen van de hoogte van de straf, maar in beide gevallen wordt het niet duidelijker dan dat. In de drie zaken waarin de precisering ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’ achteraf is gegeven en deze precisering is overgenomen, wordt in alle gevallen genoemd dat deze omstandigheid wordt meegenomen bij de strafmaat. Er wordt niet uitgelegd op welke manier de omstandigheid van invloed is geweest.

Uiteraard is het van belang een vergelijking te trekken met de zaken waarin de precisering niet is overgenomen. Ook daar wordt wel invloed van de verminderde toerekeningsvatbaarheid op de hoogte van de straf gezien. Opvallend is bijvoorbeeld dat in de zeventien zaken waarin niet alleen genoemd wordt dat de verminderde toerekeningsvatbaarheid bij de strafbepaling wordt meegenomen, maar ook duidelijk wordt op welke manier de verminderde toerekeningsvatbaarheid dan van invloed is, in alle gevallen sprake was van rapportages waarin richting sterk werd gepreciseerd, terwijl in enkele van die gevallen de precisering niet is overgenomen in de uitspraak. Bijvoorbeeld in deze zaak: ‘De rechtbank zal meer rekening houden met de verminderde toerekeningsvatbaarheid van verdachte dan de officier van justitie bij haar strafeis heeft gedaan.’³⁴ De

31 Citaat overgenomen met typefouten.

32 Rechtbank Noord-Nederland, 16 mei 2022, ECLI:NL:RBNNE:2022:1515.

33 Rechtbank Midden-Nederland, 5 april 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:1329.

34 Rechtbank Gelderland, 30 november 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:6439.

rechtbank legt in die zaak, naast een tbs-maatregel met dwangverpleging, een gevangenisstraf op van vier jaar (er was tien jaar geëist). Er zijn geen uitspraken gevonden waarin de rechter nog op een andere wijze inzicht geeft in de manier waarop de precisering van de verminderde toerekeningsvatbaarheid van invloed is geweest op het bepalen van de hoogte van de straf.

4.4 Enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid en de tbs-maatregel

Afgezien van invloed op de hoogte van de straf zou de precisering ook invloed kunnen hebben op de keuze voor een maatregel, zoals bij de onvoorwaardelijke tbs-maatregel en de ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’. In de inleiding werd al genoemd dat voorheen bij ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’ geen tbs-maatregel zou worden opgelegd, aldus sommige auteurs. Hoe zit dat in de huidige situatie? In de twintig zaken waarin in de rapportage voor één of meer van de ten laste gelegde strafbare feiten enigszins verminderd toerekeningsvatbaar is geadviseerd of in die richting is gepreciseerd en waarin ook een uitspraak is gevonden, werd in twee gevallen een onvoorwaardelijke tbs-maatregel opgelegd terwijl die niet was geadviseerd. In één geval luidde het advies van de psycholoog: ‘Te adviseren is het ten laste gelegde, indien bewezen, betrokkene in verminderde mate toe te rekenen, geformuleerd vanuit een drie-puntsschaal. In termen van een vijf-puntsschaal, zou het advies zijn het ten laste gelegde, indien bewezen, betrokkene in enigszins verminderde mate toe te rekenen.’ De psycholoog adviseerde bijzondere voorwaarden, evenals de psychiater (die het advies niet nader preciseerde en ook een gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbenemende maatregel adviseerde). De rechter ging uit van verminderde toerekeningsvatbaarheid en legde de onvoorwaardelijke tbs-maatregel met name op vanwege een hoog recidiverisico. In het tweede geval adviseerde de psychiater expliciet en direct ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’. Beide gedragsdeskundigen adviseerden als juridisch kader bijzondere voorwaarden en een gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbenemende maatregel. De rechter ging uit van verminderde toerekeningsvatbaarheid en legde de onvoorwaardelijke tbs-maatregel op. Overigens werd in drie andere gevallen een voorwaardelijke tbs-maatregel geadviseerd naast een advies dat richting ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’ werd gepreciseerd. In twee van die gevallen was sprake van precisering door middel van andere bewoordingen dan voorheen gebruikelijk, in het derde geval precisering door ‘licht’ tussen haakjes te zetten. In die drie gevallen werd de geadviseerde voorwaardelijke tbs-maatregel ook opgelegd.

4.5 Conclusie

Uit de jurisprudentiestudie blijkt dat directe precisering, waarin een advies in de oude vijf gradaties wordt geformuleerd, vrijwel altijd wordt overgenomen door de rechter. De precisering ‘achteraf’, in vraag 4c, wordt niet vaak expliciet overgenomen in de uitspraak. De rechter blijft dan spreken over verminderde toerekeningsvat-

baarheid, waardoor de precisering uit het oog dreigt te raken. Voor wat betreft de gevolgen voor de hoogte van de straf wordt in enkele uitspraken het effect van directe dan wel latere precisering gezien, als de rechter motiveert een lagere straf op te leggen dan geëist, omdat de rechter aan de invloed van de stoornis op het plegen van het delict een ander gewicht toekent dan de officier van justitie. Dat lijkt vaker het geval te zijn bij sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid, ook als de precisering niet terug te vinden is in de uitspraak. Los daarvan wordt soms een lagere straf dan geëist opgelegd omdat de rechter vindt dat zo snel mogelijk aan behandeling moet worden begonnen. De hypothese dat in zaken waarin ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’ is geadviseerd en overgenomen door de rechter en geen onvoorwaardelijke tbs-maatregel aan de orde is, is niet uitgekomen.

5. Discussie

Vraag 4c van de standaardvraagstelling in gedragskundige pro justitia rapportages, waarin de gedragskundige rapporteur wordt gevraagd het advies ‘verminderd toerekeningsvatbaar’ nader te preciseren, wordt in de praktijk op verschillende manieren beantwoord. De vraag wordt vrijwel altijd beantwoord (wanneer van toepassing), maar in weinig rapportages wordt de *mate* van verminderde toerekeningsvatbaarheid gepreciseerd. Belangrijk is voor ogen te houden dat niet in elk geval een precisering van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid nodig of op haar plek is, evenals er in de oude situatie van vijf gradaties ook gevallen waren die in de categorie ‘verminderd toerekeningsvatbaar’ vielen. Ter vergelijking: uit onderzoek naar PBC-rapportages uit 1998 en 1999 blijkt dat in 38,3% van de rapportages ‘verminderd toerekeningsvatbaar’ werd geadviseerd, tegenover 13,9% ‘sterk verminderd toerekeningsvatbaar’ en 12,5% ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’.³⁵ Toch is het interessant dat vraag 4c vaak wordt beantwoord zonder dat in die beantwoording altijd de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid wordt gepreciseerd. Er zou immers ook nader gepreciseerd kunnen worden dat het juist om ‘verminderd toerekeningsvatbaar’ gaat. Het doel van vraag 4c in de standaardvraagstelling lijkt daarmee niet duidelijk te zijn voor de rapporteurs. Althans, de huidige manier waarop in het grootste deel van de rapportages met die vraag wordt omgegaan, lijkt niet in overeenstemming te zijn met de reden dat de vraag ooit in de standaardvraagstelling is opgenomen en met de manier waarop de preciseringsmogelijkheid in richtlijn en schrijfwijzer wordt beschreven. Men kan zich daarmee afvragen of de vraagstelling op dit moment wel functioneert zoals werd beoogd. De huidige bewoordingen van vraag 4c lijken ruimte te laten voor een andere invulling dan oorspron-

35 J.M. Harte, W.M.C. van den Berg, C. Stroobach, ‘De invloed van klinische Pro Justitia rapportage op de rechter’, *NJB*, 2005, afl. 27, p. 1391-1396.

kelijk beoogd werd. Het is daarmee aanbevolen naar deze bewoordingen te kijken.

Als de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid wel wordt gepreciseerd, gebeurt dat op verschillende manieren. Opvallend is dat vaker richting de ‘sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid’ wordt gepreciseerd dan richting de ‘enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid’. Ook blijkt duidelijk dat in het PBC op een andere wijze wordt gepreciseerd. Vraag 4 wordt daar standaard als geheel beantwoord en er wordt aanzienlijk vaker een precisering gegeven dan in ambulante multidisciplinaire rapportages. Het is de vraag waar dit verschil vandaan komt. Een mogelijke verklaring kan zijn dat door de vaak moeilijker onderzoekbare verdachten het toerekeningsvatbaarheidsadvies relatief gezien vaker met meer slagen om de arm wordt gegeven en dat daardoor de precisering van ‘tenminste verminderde toerekeningsvatbaarheid’ vaker voorkomt. Ook is het mogelijk dat in het PBC over het algemeen meer aandacht wordt besteed aan de precisering van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid. De vijf gradaties kwamen immers oorspronkelijk ook als *best practice* uit het PBC. In het PBC bestaat daarnaast, als apart organisatieonderdeel binnen het NIFP (met een eigen directie) de mogelijkheid om eigen beleidsbeslissingen te nemen.

Rechtbanken en hoven nemen precisering van de mate van verminderde toerekeningsvatbaarheid die direct als advies wordt geformuleerd, vaker expliciet in de uitspraak over dan precisering die achteraf in vraag 4c wordt gegeven. Het lijkt er daarmee op dat de adviezen die niet volgens de richtlijn zijn geformuleerd, meer effect sorteren dan adviezen die wel volgens richtlijn en standaardvraagstelling zijn geformuleerd, in ieder geval zichtbaarder. Als de precisering expliciet is overgenomen, wordt dat teruggezien in de straftoemeting, als de rechter benoemt dat de straf lager uitvalt dan de eis van de officier van justitie omdat de rechter uitgaat van een verder verminderde toerekeningsvatbaarheid of de verminderde toerekeningsvatbaarheid anders weegt. Dat is ook logisch, omdat bij afwijking van de strafeis de rechter die beslissing moet motiveren, zo blijkt uit de motiveringsplicht uit artikel 359 lid 2 Sv. Er werd daarentegen geen duidelijke aanwijzing gezien voor het feit dat rapportages waarin richting enigszins verminderd toerekeningsvatbaar werd geadviseerd nooit tot de oplegging van een onvoorwaardelijke tbs-maatregel konden leiden.³⁶ Om nader te kunnen bestuderen hoe de verminderde toerekeningsvatbaarheid in het algemeen van invloed kan zijn op straftoemeting, zou een jurisprudentieonderzoek als dat van Claessen en De Vocht kunnen worden uitgevoerd. Daarbij zou, op basis van eerste bevindingen van de jurisprudentiestudie in dit artikel, de vraag kunnen worden meegenomen wat de wisselwerking is tussen de verminderde toerekeningsvatbaarheid als strafmatigende factor en het feit dat de rechter

wil dat snel met de behandeling (vaak een tbs-maatregel) wordt gestart en daarom een lagere straf oplegt. Met name gezien recente ontwikkelingen op het gebied van lange gevangenisstraffen naast een tbs-maatregel en de nieuwe Wet straffen en beschermen, is het van belang meer grip te krijgen op het effect van de verminderde toerekeningsvatbaarheid als strafmatigende factor.³⁷ De precisering van de vraag in hoeverre een verdachte verminderd toerekeningsvatbaar is, kan daarbij een bepalende rol spelen. Met het oog op de nieuwe NVvP-richtlijn speelt ook de vraag in hoeverre de preciseringsmogelijkheid in vraag 4c op dit moment naar behoren functioneert en nog steeds gewenst is. Mocht de preciseringsmogelijkheid behouden blijven, dan is het als rapporteur goed om te weten dat een directe precisering in het toerekeningsvatbaarheidsadvies, oftewel een advies ‘sterk verminderd toerekeningsvatbaar’ of ‘enigszins verminderd toerekeningsvatbaar’, vaker zichtbaarder door de rechter wordt overgenomen dan een achteraf (in vraag 4c) gepreciseerd advies.

36 Het is de auteurs bekend dat dergelijk beleid oorspronkelijk uit het PBC stamt en dat dergelijk beleid nooit door rechters is gevoerd.

37 Zie het antwoord van toenmalig minister Weerwind op Kamervragen over ‘De negatieve gevolgen van langer wachten met de start van een TBS-behandeling’ in *Aanhangsel Handelingen II 2022/2023*, 4271301, p. 2.